

סימן עה

טיסה לארה"ב בתשעה באב

ראשי פרקים

שאלה

הצפוניים ולא נהגו לצום יותר מתשע שעות וחצי אחרי חצות, כי השקיעה לא התאחרה באותם מקומות בהם גרו היהודים מעבר לשעה זו, ומכיון שכך קיבלו עליהם, גם אלו שעברו לגור באיזורים צפוניים יותר לא קיבלו על עצמם תענית מעבר לשעה זו, למרות שהיום גדול. וא"כ י"ל שלא קיבלנו עלינו תענית יותר מ-24 שעות, לכן זה שהגיע לארה"ב לא חייב להתענות יותר מ-24 שעות.

אלא שהגרצ"פ חילק בין י"ז תמוז לבין תשעה באב. כי תשעה באב לא ברצו תליא מילתא, כמבואר בר"ה (י"ח ב). והשאלה היא האם תשעה באב הוא תקנה קבועה שאינה תלויה כלל ברצוננו וממילא היא מחייבת תענית מערב עד ערב, כל מקום לפי שקיעתו, או שמא תשעה באב היא אמנם תענית קבועה לדורות, אך לא מכח התקנה, אלא מכח ההסכמה, שאנו מרצוננו קיבלנו עלינו את תשעה באב כתענית ציבור לדורות בגלל שהוכפלו בו הצרות, ואם הדבר תלוי ברצוננו א"כ לא קיבלנוהו יותר מ-24 שעות, כל אחד ואחד לפי תחילת תעניתו האישית. ועי"ש שהוכיח מהמאירי, שמצד אחד סובר שתשעה באב היא תקנה קבועה ובכל זאת כתב שאם נודע לו באמצע תשעה באב שהתעבר חודש תמוז אינו צריך להתענות גם בעשירי. כלומר לא חייבוהו להתענות יותר מ-24 שעות, וזאת למרות שהתקנה היא קבועה מראש, כי כך קבעו מתקני התקנה.

ולענ"ד אין מדברי המאירי דאיה אלא שלא צריך להתענות יומיים, כי חז"ל לא רצו לסכן בני אדם שטעו ולא ידעו שהחודש התעבר. אך להוסיף כמה שעות עד שיגמר יום אחד תמים, יתכן שחייבים. מיהו, מאותו נימוק של סכנה י"ל שכל תוספת מעבר ל-24 שעות יש בה חשש סכנה ולא חייבוהו, וצ"ע.

- א. ההבדל בין תשעה באב לשאר תעניות
- ב. תעניות החורבן נקבעו לחודש ולא ליום מסויים
- ג. מקור הסמכות לקביעת התעניות
- ד. ההבדל להלכה בין שתי השיטות
- ה. סיום תעניות ציבור בשקיעה
- ו. מקום יציאתו קובע אף לסיים התענית
- ז. תשעה באב שנדחה והצדדים להקל

שאלה

מי שנאלץ לטוס לארה"ב בתשעה באב, מתי יוכל לסיים את הצום?

כידוע, הטס ממזרח למערב מבעוד יום, מאחר את השקיעה בשעות רבות, ובעוד שאם היה נשאר בארץ היה יכול לסיים את הצום בסביבות השעה 8.00 בערב, בהיותו במטוס השמש ממשיכה להאיר עוד כמה שעות והתענית קשה, האם עליו לחכות עד שתשקע לו השמש לגמרי?

א. ההבדל בין תשעה באב לשאר תעניות

במקראי קודש להגרצ"פ פרנק (פסח ח"ב עמ' רי"ד) נשאל מאחד שטס לארה"ב בי"ז בתמוז והגיע לארה"ב בעוד יום, והוא כבר שרוי בתענית למעלה מ-24 שעות, האם מותר לו להפסיק את תעניתו? והתיר לו לאכול על סמך ה"נחל אשכול" (הל' תשעה באב עמ' 16 ב') שהתיר ליהודי שטוקהולם לסיים את הצום בשעה 9.30, למרות שאצלם עוד היום גדול, משום שלכתחילה לא קיבלו עליהם להתענות יותר מיתר יהודי העולם. ובשנים שקיבלו עליהם ישראל את התעניות הם לא דרו באיזורים

בביאור ההבדל בין תשעה באב ליתר הצומות, וזהו תורף דבריו: רבי רחץ בקרונה של ציפורי ב"ז בתמוז וביקש לעקור תשעה באב ולא הודו לו (מגילה ה' ב), ופירשו שם התוס' שרבי רצה להשוות את תשעה באב ליתר הצומות (עיי"ש) שהוכיח שתיירוצם זה הוא הנכון). והטעם לכך הוא משום שסבר שגם יסוד תקנתו של תשעה באב הוא כיתר הצומות, משום שרצו להתענות בו, אלא שהחמירו בו בגלל שהוכפלו בו הצרות. ורבי, שבימיו נחו מהצרות, סבר שאפשר להקל בתשעה באב ולהשוותו ליתר הצומות.

אך הרמב"ן (בספר תורת האדם עניין אבלות) חולק וסובר שכל הצומות מקורם בתקנת הנביאים, אלא שמעיקר התקנה הותנה שצומות אלו תלויים במצב, ובשעת גזרת מלכות - יש לצום. הקביעה אמנם תלויה ברצון הציבור, שהוא הקובע אם יש גזרת מלכות המצדיקה צום, אך כשהציבור מחליט לצום חלה התקנה המקורית שתוקנה ע"י הנביאים, ומכוחם חובה עלינו להתענות. ולפי"ז היה מן הראוי שגם בכל הצומות ינהגו כל ה' העינויים. ואכן זו כונת הגמרא במגילה על רבי שרץ בקרונה של צפורי ב"ז בתמוז, ר"ל מעיקר הדין היה צריך להמנע גם מרחצה ב"ז בתמוז, ורבי סבר שאין עוד גזרת מלכות ואין צורך להתענות ב"ז בתמוז, לא מרחצה ולא מיתר העינויים. וכן סבר רבי לבטל את תשעה באב כשם שסבר לבטל את י"ז בתמוז. ואעפ"י שלפי הסבר זה כל התעניות שוות, מ"מ מכיון שהנביאים מסרו את ההחלטה בידי הציבור בכל דור ודור, הציבור קיבל על עצמו בתשעה באב את כל העינויים ובכל התנאים, אך ביתר התעניות קיבל על עצמו רק אכילה ושתיה וכמו"כ רק ביום ולא בלילה. (ועיין העמק שאלה סי' קנ"ח שסובר שמעיקר התקנה היה הבדל בין תשעה באב ליתר הצומות, עיי"ש). והגר"א מכריע במחלוקת התוס' והרמב"ן ואומר על הרמב"ן:

"וכל דתקון נביאים נעין דאורייתא תיקון
- דבריו נכונים והכתוב שקלן אהדי צום

ב. תעניות החורבן נקבעו לחודש ולא ליום מסויים

אולם נראה לדחות באופן אחר, עפ"י יסודו של המנ"ח במצ' ש"א שחידש שכל התעניות לא נקבעו ליום מסויים, אלא לחודש, ולכן הן נקראות על שם החודשים, צום הרביעי וצום החמישי וכו'. ואם אדם התענה יום אחד באותו חודש, לשם התענית שנקבעה לאותו חודש, יצא י"ח. ולזה התכוון אולי המאירי באמרו שמי שהתענה בטעות בתשעה באב ולא ידע שהחודש התעבר, לא חייב להתענות בעשירי, כי בדיעבד כבר יצא י"ח בתענית. אך התענית צריכה להיות יום שלם מערב עד ערב לפי השקיעה של אותו מקום. וצ"ע.

ג. מקור הסמכות לקביעת התעניות

ועצם חילוקו של הגר"פ בין יתר התעניות לתשעה באב טעון בירור. הנחתו היא שכל התעניות חוץ מתשעה באב אינן מכח התקנה, אלא רק מכח הסמכת הציבור בכל שנה ושנה. בעוד שתשעה באב יתכן שהוא מכח תקנה קבועה. הנחה זו אפשר להסבירה עפ"י ההבחנה שהבחינו חז"ל בין תוקף יתר התעניות לתוקפו של תשעה באב. יתר התעניות הן רק ביום ולא מערב עד ערב ואינן אסורות בה' עינויים, בעוד שתשעה באב נמשך מערב עד ערב וחייב בה' עינויים. ויתכן לומר בהסבר הבחנה זו עפ"י מה שאמרו במס' תענית (י"א ב') אין 'תענית ציבור בבבל'. כלומר, אין לציבור בגולה סמכות לקבוע תענית ציבור על כל חומרותיה. ומכיון שכל יתר התעניות אינן מכח התקנה אלא מכח הסמכת הציבור, אין לציבור כח לחייב תעניות אלו בה' עינויים ולא בתענית מערב עד ערב. משא"כ תשעה באב שהוא מכח התקנה, וזו נקבעה ע"י ביה"ד הגדול בא"י (ביבנה, או במקום אחר אליו גלתה הסנהדרין), ולכן יש לה תוקף של תענית ציבור על כל חומרותיה, מערב עד ערב וה' עינויים.

מיהו, מצינו עוררין על הנחה זו.

בביאור הגר"א (א"ח סי' תקנ"ט ס"ק ג') האריך

ויתכן שתהיה נפ"מ בין הרמב"ן לבין התוס' בשאלת הצום באיזורים הצפוניים או לטס במטוס. לפי הרמב"ן, שיסוד התקנה הוא בדברי הנביאים ולא ברצון הציבור, א"א לומר שהציבור באיזורים הצפוניים קיבל על עצמו לצום רק עד שעה 9.30. אך לפי התוס', שהכל תלוי ברצו, י"ל שהציבור באיזורים אלו קיבל על עצמו לצום רק עד אותה שעה בלבד ולא יותר. ולפי"ז המחלוקת תהיה רק ביתר הצומות ולא בתשעה באב. כי בתשעה באב לאו ברצו תליא מילתא, אלא גם לשיטת התוס', בתשעה באב מקור החיוב הוא תקנת הנביאים.

אך הפנ"י (פסחים נ"ד) כתב שגם תשעה באב ברצו תליא מילתא. אלא שרצו להחמיר בו כחומר תענית ציבור, אולם קבלה זו היא מדרבנן ולא מתקנת הנביאים. וכן כתב בטו"א (מגילה ה' ב') שתשעה באב הוא מדרבנן. והגרש"י ז"ל ב"מועדים בהלכה" (הצומות), דייק כן גם מלשון השו"ע: "חיה כל ל' וכן חולה שהוא צריך לאכול אין צריך אומדן אלא מאכילין אותו מיד דמקום חולי לא גזרו רבנן" (סי' תקנ"ד ס"ו).

ולענ"ד גם הרמב"ן, הסובר שמקור הסמכות של הצומות הוא מתקנת הנביאים, הרי מודה שהנביאים מסרום לחכמי כל דור ודור. והנביאים לא חילקו בין תשעה באב ליתר הצומות. ונמצא שלמעשה גם לרמב"ן ברצו תליא מילתא. וכשם שהדבר תלוי ברצונם של חכמים לא לגזור ביתר התעניות את כל העיניים, כן בידי הציבור לא לקבל את התענית מעבר לזמן מסויים.

ומדברי הגר"א בהבנת דברי הרמב"ן עולה שלפחות רבי סבר שגם תשעה באב תלוי ברצו, אפילו לדעת הרמב"ן, אלא שרצו להחמיר בו יותר. מיהו יתכן שרבנן שחלקו על רבי סברו שתשעה באב נקבע מראש כתענית קבועה שאינה תלויה כלל וכלל ברצון, והלכה כרבנן שתשעה באב אינו תלוי ברצו אלא הוא מתקנת הנביאים.

הרביעי נו' עם תשעה באב ואין חילוק ביניהם אלא בזמן שאין צרה.

אך בזמן שיש צרה והתענית נוהגת, כל מה שקיבלו עליהם מדין תקנת הנביאים קיבלו.

ד. ההבדל להלכה בין שתי השיטות

למעשה, אין לכאורה הרבה נפ"מ בין שתי השיטות, אם מקור הסמכות של התעניות הוא תקנת הנביאים, או רצון הציבור. שהרי גם לדעת הרמב"ן, שמקור הסמכות הוא תקנת הנביאים, מסרום להחלטת הציבור והציבור לא קיבל על עצמו את כל החומרות בכל התעניות, רק בתשעה באב. מ"מ יש כמה נפקא מינות. כגון האם יש מקום לבעל נפש להחמיר ביתר העינויים בשאר הצומות. לדעת הרמב"ן יש מקום לחומרא זו. לדעת התוס' אין מקום לחומרא זו, כי אין שום זכר ליתר העינויים בשאר הצומות. ומאחר והגר"א הכריע כהרמב"ן יש מקום לבעל נפש להחמיר ביתר העינויים (עיין משנ"ב סי' תק"נ בשעה"צ אות ט').

הגר"א תולה במחלוקת זו של הרמב"ן והתוס' את הבדלי המנהגים בין הספרדים והאשכנזים המובאת בסוף סימן תק"נ. המחבר כותב:

"בשבת קודם לצום מכריז ש"ץ הצום חוץ מט"ב וצום כיפור וצום פורים וסימנך: אכ"ף עליו פיהו". והרמ"א מגיה: "מנהג האשכנזים שלא להכריז שום א' מהם".

המחבר סובר כהתוס' שבכל פעם ופעם יש צורך בהסכמה **מחודשת** של הציבור לצום, ולכן יש צורך בהכרזה בשבת הסמוכה לצום. הרמ"א סובר כהרמב"ן שהתקנה היא **קבועה** מקדמת דנא, אלא שנמסר לציבור להחליט אם יש צורך לקיימה או לא. וכל עוד לא החליט הציבור אחרת, התקנה תקפה וקיימת. ולכן אין צורך להכריז. ואולי מכיון שההלכה, לדעת הגר"א, כרמ"א, לכן הכריע כשיטת הרמב"ן ולא כשיטת התוס'.

אע"פ ששקיעת שמשו מתאחרת, בארץ כבר שקעה החמה מזמן. ואם נאמר שהוא קיבל עליו את התענית יחד עם כולנו, באותו אורך זמן, ברגע ששקעה השמש בארץ וכולנו הפסקנו את התענית, יתכן שגם הוא חלק מאתנו ויכול להפסיק את התענית עמו. הגע בעצמך, לו יצויר שאדם יטוס מערבה בקצב אחיד עם תנועתו של כדור הארץ ועבורו לא תשקע השמש בכלל, האם יצטרך להתענות ללא גבול?! (אם נניח שמצד פיקר"נ נמצא לו פתרון) מסתבר שלא.

דבר דומה כותב ה"תפארת ישראל" (סוף פ"ק דברכות) על ישראל הנמצא בחוג הקוטב בקיץ שבו השמש לא שוקעת זמן רב, או בחורף שהיא לא זורחת זמן רב, מה דינו? והוא משיב שימנה, מהמקום בו הוא יצא לאחרונה, כל 24 שעות יום חדש. וכך ישמור שבת ויתפלל. וא"כ י"ל שה"ה כאן יש מקום לומר לנוסע שינהג כן, שימנה 24 שעות מתחילת תעניתו. אמנם יש לחלק בין מקום בו השמש לא שוקעת כמה חודשים, לבין מי ששקיעתו מתאחרת בכמה שעות, ולא הבאתי אלא לדוגמא בלבד.

ז. תשעה באב שנדחה והצדדים להק

והנה בשנה זו, בה נשאלה השאלה, תשעה באב חל בשבת ונדחה ליום ראשון. כאן - י"ל שגם מי שסובר שתשעה באב מקורו בתקנת הנביאים, יודה שבתשעה באב נדחה אינו אלא כת"צ רגילה, אלא שהחמירו בה בה' עינויים. אמנם לדעת המנ"ח מצ' ש"א תשעה באב שנדחה זהו זמנו, כי שיטתו היא שהתענית נקבעה לחודש ולא ליום מסויים, ויש לו סימוכין מסויימים בדברי הראשונים (עיין ריטב"א ר"ה י"ח ב' ד"ה והא, וכן משמע מהרמב"ן, עיין המועדים בהלכה לגבי תשעה באב שחל בשבת, ועין לח"מ הל' תעניות פ"א ה"ב), אך למעשה נהגו העולם לפסוק עפ"י מש"כ המג"א (סי' תקנ"ד ס"ק ט') בשם הרש"ל שבתשעה באב נדחה יש להקל ביולדת לאחר ז' המרגישה חולשה. ועפ"י מה שפסק בשו"ע (סי' תקנ"ט ס"ט) שבתשעה באב נדחה בעלי הברית

ה. סיום תענית ציבור בשקיעה

ועצם הנחתו של הגר"צ פ, תלות את השאלה הנדונה של סוף זמנה של התענית, בהבחנה בין תענית התלויה ברצון או שהיא תקנה קבועה, אינה פשוטה כל כך לענ"ד. גם אם נניח שברצו תליא מילתא, אם בכלל לקבוע תענית, או אם להתענות את כל העינויים, או מתי להתחיל את התענית, אך לסיים תענית בעוד היום גדול הדבר תלוי במחלוקת ראשונים. עיין שו"ע סי' תקס"ב ס"א:

"כל תענית שלא שקעה עליו חמה... אינו תענית. ואם דעתו לאכול לפני כן אינו מתפלל 'עננו'." והרמ"א הגיה: "מיהו נוהגין להתפלל 'עננו' אע"פ שאין משלימין עד צאת הכוכבים".

ועיין במרדכי תענית (סי' תרכ"ה) שבתעניות הציבור צריך להתענות עד השקיעה, ורק בעשית, שלא רגילים לקבלם, צערא בעלמא קביל עליה. ורק לענין 'עננו', יכול לומר עננו, למרות שלא ישלים את התענית. אך אין לזה גדר תענית. והרמ"א עצמו מכריע ופוסק:

"ונ"ל דדוקא ביחיד דאומר עננו בשומע תפילה, דבלאו הכי יכול להוסיף... אבל ש"ץ לא יאמר 'עננו' אלא א"כ משלימין, וכן נוהגין".

וא"כ גם לדעת הרמ"א א"א לומר 'עננו' בתענית ציבור שאין משלימים אותה עד השקיעה (ואולי אפשר להקל במקומות האמורים ולהסתפק בשקיעה הראשונה, כי הדמדומים שם ארוכים, עי"ש בשו"ע ובבי' הגר"א) וא"כ מש"כ ה"נחל אשכול" בהסבר מנהג שטוקהולם צריך עדיין בירור. (וספר לי יהודי שביקר בלנינגרד - שאף היא באיזורים הצפוניים - ופגש שם שני זקנים שהתענו בה"ב בקיץ ולא טעמו כלום עד השקיעה שהיתה בשעת לילה מאוחרת).

ו. מקום יציאתו קובע אף לסיום התענית

אך בנ"ד המצב שונה. כשהנוסע הנ"ל החל בצום, חלה עליו תענית באורך של כ-24 שעות, יחד עם כל תושבי ישראל. וכשהוא טס מערבה,

שעות (דהיינו בתוספת של שני בין-המשמות, בערב תשעה באב ובמוצאי תשעה באב).

אינם משלימים את תעניתם. וא"כ גם בנ"ד יש לחוש לסכנה אם הצום יארך יותר ויש להקל שלא ישלים תעניתו, אלא יפסיק לאחר כ-25

סימן עו

קריעה על מקום המקדש

זאת קרעו את בגדיהם. ומכאן הוכיח הב"ח שאפילו אם הישוב קיים, כל שיד האומות שולטת עליו, בחורבן מקרי. שהרי מצפה מיושבת היתה וקרעו על היותה תחת יד מלך בבל.

ומכאן למדו הפוסקים שערי יהודה החרבות, אם אינן תחת שלטון נכרי, אין לקרוע עליהן, וכך הוא המנהג כיום שאיננו קורעים על ערי יהודה הנמצאות בשלטון ישראל.

וא"כ יש לשאול, האם הרואה את מקום המקדש כיום חייב לקרוע? שאם נניח שמקום המקדש נמצא בשלטון ישראל (הנחה הטעונה עדיין הוכחה...) אולי דינו כדון ערי יהודה שאין קורעין עליהם. או שמא מקום המקדש שאני?

ב. ההבדל בין המקדש לערי יהודה

ואכן נלענ"ד להוכיח, שמקום המקדש שונה מערי יהודה, מהמשך הגמ' במ"ק שם:

"קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים. ורמינהו אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים קורע. וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה? לא קשיא, הא דפגע במקדש ברישא, הא דפגע בירושלים ברישא."

ופירש"י:

"הא דפגע במקדש ברישא - כגון שנכנס לירושלים בשידה, תיבה ומגדל, דלא ראה ירושלים עד שראה בית המקדש, קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, אבל כשלא נכנס בשידה, תיבה ומגדל ופגע בירושלים ברישא קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו."

ראשי פרקים

שאלה

- א. קריעה על ערי יהודה כשהן תחת שלטון נכרים
- ב. ההבדל בין המקדש לערי יהודה
- ג. הרואה את המקדש וירושלים כאחת
- ד. ירושלים מהות בפני עצמה

שאלה

הרואה את מקום המקדש כיום האם חייב לקרוע?

א. קריעה על ערי יהודה כשהן תחת שלטון נכרים

במס' מ"ק כ"ו א':

"וזאלו קרעין שאין מתאחין: הקורע על אביו ועל אמו... ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים. וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלים."

ושם:

"ערי יהודה מנלן? דכתיב (ירמיה מ"א) ויבאו אנשים משכם משילו ומשומרון שמונים איש מגולזי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה'."

משמע שהם קרעו את בגדיהם בראותם את ערי יהודה החרבות ומכאן שקורעים על ערי יהודה. והקשה הב"ח בסי' תקס"א: מנלן, שמא הם קרעו על השמועה שביהמ"ק נשרף? ותירץ שלא היה להם לקרוע על המקדש עד שיראוהו בעיניהם, ולכן צ"ל שהם קרעו על המצפה. ומצפה באותה עת היתה בנויה ומיושבת ע"י עם רב, שהרי עדיין לא ידעו שגדליה נהרג ובכל